УДК 811.111’374
https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2(47).245947

ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ОКУЛЬТНОГО ДИСКУРСУ (огляд літератури)

Томчаковська Ю.О.
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
ORCID 0000-0003-0117-2704

Стаття присвячена розглядові основних напрямів і завдань сучасної дискурсології як галузі лінгвістики на прикладі англомовного окультного дискурсу. Термін «дискурс» вживається у різних значеннях та є предметом вивчення різних напрямів. Мета статті – надати стислий огляд існуючих досліджень окультного дискурсу та окреслити перспективи його вивчення на матеріалі англійської мови. Актуальним є протиставлення особистісно орієнтованого і статусно орієнтованого дискурсу. У першому випадку в спілкуванні беруть участь комуніканти, які добре знають один одного, у другому випадку спілкування зводиться до діалогу представників тієї або іншої соціальної групи. Серед різновидів виділяють політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види інституційного дискурсу. Дослідники зазначають, що наведений список може бути доповнений або видозмінений. У статті пропонується термін «окультний дискурс», який містить такі основні жанрові різновиди як астрологічний, магічний, алхімічний. Перші два різновиди є об’єктом багатьох досліджень, а останній майже не знаходить висвітлення у лінгвістичних роботах. Астрологічний дискурс, представлений гороскопами, вивчається переважно з психологічної, соціологічної, антропологічної та культурологічної точки зору. Гороскоп був розроблений як медіажанр, що сприяло його статусу однієї з визначальних рис сучасної масової культури. Магічний дискурс має яскраво виражений сугестивний потенціал, символічно насичений та реалізує базові стратегії застереження, корекції та протекції. Ключовими проблемами вивчення окультного дискурсу залишаються структура та стратифікація, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів; з’ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур його аналізу.
***Ключові слова**: дискурс, дискурсологія, інституційний дискурс, окультний дискурс, типологія.*

STUDY OF ENGLISH OCCULT DISCOURSE (literature overview)

Tomchakovska Yu.
candidate of philological sciences, associate professor
National university “Odessa law academy”

The article is devoted to the consideration of the main directions and tasks of modern discourse as a branch of linguistics on the material of English occult discourse. The term "discourse" is used in different meanings and is the subject of study in different scientific areas. The purpose of the article is to provide a brief overview of existing studies of occult discourse and to outline the prospects for its study on the basis of the English language. The opposition of personality-oriented and status-oriented discourse is relevant. In the first case, communicators who know each other well take part in communication, in the second case, communication is reduced to a dialogue between representatives of one or another social group. Among its varieties are political, administrative, legal, military, pedagogical, religious, mystical, medical, business, advertising, sports, scientific, stage and media types of institutional discourse. The researchers note that the list may be

supplemented or modified. The article proposes the term "occult discourse", which contains such basic genre varieties as astrological, magical, alchemical. The first two varieties are the subject of many researches, and the latter is hardly covered in linguistic works. Astrological discourse, represented by horoscopes, is studied mainly from psychological, sociological, anthropological and cultural points of view. The horoscope was developed as a media genre, which contributed to its status as one of the defining features of modern mass culture. Magical discourse has a pronounced suggestive potential, is symbolically rich and implements basic strategies of warning, correction and protection. The key problems of occult discourse analysis remain the structure and stratification of discourse, the establishment of its features, units, categories, types; elucidation of ways of organizing various discursive invariants, development of methods and procedures of analysis and description of discourses.

***Key words**: discourse, discourse studies, institutional discourse, occult discourse, typology.*

Вступ. Зацікавленість лінгвістів вивченням дискурсу пов'язана зі зміною пріоритетності предмету досліджень у другій половині XX століття, з переходом від вивчення структури мови до її функціонування. Історично поняття *дискурс* розглядалося з точки зору формальної і функціональної лінгвістики, які згодом увійшли в системний підхід, започаткований у 70-ті – 80-ті роки минулого століття. На сучасному етапі вчені активно намагаються розмежувати поняття *текст* і *дискурс*, пропонуючи різні опозиції, наприклад, функціональність VS структурність, процес VS продукт, усне мовлення VS письмовий текст (Мартинюк, 2012: 12).

У сучасній лінгвістичній літературі зустрічаємо багато визначень дискурсу, деякі з них поєднують різні інтерпретації цього явища та мають комплексний характер. Ф.С. Бацевич у підручнику «Основи комунікативної лінгвістики» дає таке визначення дискурсу: «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом "форм життя"; залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» (Бацевич, 2004: 138). В.І. Карасик вказує, що аналіз дискурсу – міждисциплінарна сфера знання, що знаходиться на стику лінгвістики, соціології, психології, етнографії, семіотичного напрямку літературознавства, стилістики та філософії (Карасик, 2016: 20).

О.О. Селіванова визначає такі завдання аналізу дискурсу на сучасному етапі: дослідження соціальної, текстуальної та психологічної контекстуалізації дискурсу, його зразків і жанрів із певним набором змінних (соціальних норм, ролей, статусів комунікантів, їхніх конвенцій, стратегій, показників інтерактивності й ефективності спілкування); вивчення закономірностей досягнення комунікантами комунікативної кооперації або чинників породження комунікативного конфлікту, способів реалізації комунікативного суперництва; опис інституційних форм і типів дискурсів тощо. Ключовими проблемами аналізу дискурсу залишаються структура та стратифікація дискурсу, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів; з'ясування способів

організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур аналізу й опису дискурсів тощо (Селіванова, 2008: 626-627).

Мета статті – надати стислий огляд існуючих досліджень окультного дискурсу та окреслити перспективи його вивчення на матеріалі англійської мови.

Результати і обговорення. Типологія дискурсу базується на протиставленні особистісно орієнтованого і статусно орієнтованого дискурсу. У першому випадку в спілкуванні беруть участь комуніканти, які добре знають один одного, розкривають один одному свій внутрішній світ, у другому випадку спілкування зводиться до діалогу представників тієї або іншої соціальної групи. Особистісний (персональний) дискурс представлений двома основними різновидами – побутовим (повсякденним) і буттєвим дискурсом. Специфіка побутового дискурсу полягає в прагненні максимально стиснути передану інформацію, вийти на особливий скорочений код спілкування, коли люди розуміють один одного з півслова, комунікативна ситуація самоочевидна, і тому актуальною є лише різноманітна модальна кваліфікація того, що відбувається. Буттєвий дискурс призначений для знаходження і переживання істотних смислів, тут мова йде не про очевидні речі, а про художнє і філософське осягнення світу. Статусно орієнтований дискурс становить собою інституційне спілкування, тобто мовленнєва взаємодія представників соціальних груп або інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості в рамках сформованих суспільних інститутів, число яких визначається потребами суспільства на конкретному етапі його розвитку (Карасик, 2016: 21).

У наведеному переліку різновидів інституційного дискурсу (політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та ін.) дещо невиправданим, на нашу думку, є термін «містичний» дискурс. Словникова дефініція прикметника «містичний» в українській мові виглядає так: «*від містика – релігійно-ідеалістичні погляди, що визнають існування надприродних сил і можливість спілкування з ними людини*» (Словник української мови). Словникова дефініція англомовного відповідника наступна: «*mystical – having a spiritual meaning or reality that is neither apparent to the senses nor obvious to the intelligence*» (Meriam Webster's Dictionary). Ці дефініції підкреслюють неочевидність, незрозумілість того, що вважається містичним. Містичний дискурс має спільні риси з релігійним дискурсом та протиставляється науковому за своєю суттю.

З огляду на вищевказане, пропонуємо використання терміну «*окультний дискурс*» на позначення загального напряму дискурсології, який вивчає особливості комунікації в різних містичних практиках, магії, астрології тощо, тобто всіх напрямів інституційної діяльності, які виходять за рамки науки та офіційної релігії.

Лексична одиниця *occultism* вперше зафіксована в англійській мові у 1870 році та позначала доктрини, принципи та практики окультних наук: «*occultism*

(n.) "the doctrine, principles, or practices of occult sciences," 1870, from occult + -ism. Related: Occultist» (Online etymology dictionary).

Словникова стаття також містить ілюстрацію вживання цієї лексичної одиниці та водночас роз'яснення, що вона позначає систему псевдо-наук, які потрібно відрізняти від донаукової магічної практики: «*Occultism, I should add, is to be distinguished from the primitive magic described by anthropologists, which is prescientific, prephilosophical, and perhaps prereligious, whereas occultism is a pseudo-science or system of pseudo-sciences, often supported by an irrationalist philosophy, and always exploiting the disintegrated débris of preexisting religions*» (Online etymology dictionary).

Робимо висновок, що лексична одиниця *occultism* походить від прикметника *occult*, який вперше зафіксований в англійській мові на початку XVI століття у значенні «секретний, не оприлюднений», до якої потрапив з латини через французьку мову зі значенням «прихований». Згодом лексична одиниця *occult* розвинула значення «непідвласний розуму», тоді як власне асоціація зі надприродними науками (магією, алхімією, астрологією тощо) з'явилася лише століття потому.

У сучасних лексикографічних джерелах англійської мови наявні наступні визначення: «*Occult sciences – those sciences of the Middle Ages which related to the supposed action or influence of occult qualities, or supernatural powers, as alchemy, magic, necromancy, and astrology*» (Online dictionary); «*Occult sciences alchemy, astrology, magic, etc*» (The free dictionary).

Спираючись на вищевказані дефініції, робимо висновок, що окультний дискурс містить такі основні жанрові різновиди як *астрологічний, магічний, алхімічний.* Огляд наявних досліджень показав, що перші два різновиди є об'єктом багатьох досліджень, а останній майже не знаходить висвітлення у лінгвістичних роботах.

Астрологічний дискурс, представлений гороскопами, вивчається переважно з психологічної, соціологічної, антропологічної та культурологічної точки зору. Гороскоп був розроблений як медіажанр, що сприяло його статусу однієї з визначальних рис сучасної масової культури (Evans 1996; Tandoc, Ferrucci 2014; Blackmore, Seebold 2001). Погоджуємося із думкою про те, що астрологія сьогодні є значущим для більшості членів суспільства явищем, особливою системою знань, заснованою на уявленні про наявність необхідного зв'язку між рухом небесних тіл і процесами, що відбуваються на землі. Проведений дослідниками аналіз мовного матеріалу підтверджує, що тексти гороскопів дійсно мають свої специфічні дискурсивні особливості. Будучи прагматично спрямованим, астрологічний дискурс крім пізнавальної (астрологами з давніх-давен були люди, які займалися пошуком істини, поясненням детерміністичних законів світобудови) може виконувати також соціально-політичну (маніпулятивну) та психотерапевтичну функції (Кулова 2015: 161).

З лінгвокогнітивної точки зору певні особливості астрологічного дискурсу можна представити за допомогою динамічного концепту – сценарію, а з точки

зору семіотики цей тип дискурсу відповідає поведінковому тексту. Семантична багатоплановість, багаторівневість та характерна структурна організація астрологічних текстів, що являють собою опис і тлумачення життя людини, робить їх привабливим об'єктом дослідження для лінгвістів та семіотиків (Азначеева 2011: 21).

Г.Т. Крижанівська досліджує тексти англомовних гороскопів відповідно до жанрово-функціональної моделі. Дослідниця стверджує, що жанрова структура астрологічного прогнозу є досить жорсткою та включає декілька кроків. «Перший крок у жанровій моделі гороскопу передбачає загальну інформацію про ймовірний розвиток подій у зазначений період майбутнього, на що вказує прислівник *overall*. Функціонування іменників *relationship, affairs, family, partner* та прикметника *married* дає змогу ідентифікувати наступний, другий крок у моделі жанру – розвиток взаємовідносин. Лексичними маркерами третього кроку є іменники *money, business, cash, funds, expenditures* та дієслово *invest*, семантика яких вказує, що його комунікативна спрямованість – повідомити про можливий розвиток фінансових справ. <…> Семантика лексичних одиниць кожного кроку експліцитно відображає його комунікативну спрямованість» (Крижанівська 2018: 260).

Магічний дискурс виділяється на підставі системотворчих ознак: його цілей та учасників. Спілкування відбувається у заданих рамках статусно-рольових відносин. Метою магічного дискурсу є реалізація базових стратегій застереження, корекції та протекції. Як учасники виступають: клієнт – особа, яка звертається за допомогою та агент – носій таємного знання, посередник, який здійснює спілкування між клієнтом та надприродними силами. Принципова нерівність учасників комунікації спеціально демонструється зовнішнім виглядом агента, його поведінкою, наявністю знакових атрибутів магічного процесу, специфічним способом вимовлення магічних текстів. У сучасному соціумі магічний дискурс представляється як різновид інституційного спілкування. Безумовно, порівняно з колишніми етапами розвитку соціуму даний тип спілкування виявляє тенденцію до зникнення. На думку дослідників, сучасна суспільна свідомість не пов'язує магічний дискурс з будь-яким конкретним соціальним інститутом. Як особлива культурна система, він розчиняється у науковій, релігійній та медичній комунікації (Гончарова 2012: 168).

Магічний дискурс реалізує протективну функцію, пов'язану з відгінною та очищувальною магією, та спрямований на нейтралізацію побутових фобій (боязнь хвороби, невдач, містичного негативного впливу оточуючих на долю людини) за допомогою: магічної семіотики (обереги, амулети, талісмани, інструменти тощо); магічної вербаліки (тексти – замовляння, заклинання, прикмети і т.д., що описують механізм впливу людини на навколишній світ із метою захисту від його негативного впливу); містичні артефакти (*dummies, wax figure, bell, candle, magic recipe, brew, broth, needle, thread, philter, potion, jar, moly, wand, wand, magic ring, magic mirror*), яким приписується сугестивна сила у межах протективного магічного ритуалу. У своєму дисертаційному

дослідженні Т.В. Чернявська також зазначає, що найцікавішим з лінгвосеміотичного погляду є вербально-акціональний жанр магічного дискурсу, прагматичною установкою якого є містична дія – ритуал, що супроводжує протективний текст заклинань (*spells, charms*). Дослідниця виявила найбільш частотні типи заклинань, що використовуються як протективи. До них відносяться: захист від прокляття (*purification spell to break a curse*); захист від лихослів'я (*anti-slander spelt*); захист від недруга та ворога (*spell to make an enemy move away, spell against a trouble-maker*); захист від злодійства (*spell to stop someone from stealing*); захист від підпалу (*fire protection spell*); захист чесного імені, репутації (*protection spell for reputation*); захист від психічного впливу (*spell to rid yourself of psychic attacks*); захист від фізичної травми (*spell against physical harm*); захист будинку та сім'ї від недоброзичливців (*house protection spell*); лікування недуги (*spell against an illness*); викорінення пороків та шкідливих звичок (*banishing spell for evil and bad habits*) (Чернявская 2008: 11). Отже, магічний текст має яскраво виражений сугестивний потенціал, символічно насичений та реалізує базові стратегії застереження, корекції та протекції. Застереження виявляється у прогностичних установках (вербально-прогностичний жанр), вкладених у попередження про можливі небезпеки, відображені в етноспецифічній системі попереджувальних знаків (прикмети). Корекція спрямована на лікування недуг та нормалізацію девіантного психосоматичного стану через чітко алгоритмізовані, семіотично насичені обряди та замовляння (вербально-сугестивний жанр). Протекція як захист від ворожих зовнішніх впливів здійснюється через заклинання (вербально-акціональний жанр) та символічно насичені ритуали (там саме: 13).

Висновки. Окультний дискурс містить такі основні жанрові різновиди як *астрологічний, магічний, алхімічний.* Перші два різновиди є об’єктом багатьох досліджень, а останній майже не знаходить висвітлення у лінгвістичних роботах. Ключовими проблемами вивчення окультного дискурсу залишаються структура та стратифікація, встановлення його ознак, одиниць, категорій, типів; з’ясування способів організації різних дискурсивних інваріантів, вироблення методів і процедур його аналізу.

Список літератури

Азначеева Е.Н. Астрологический дискурс: семиотический и когнитивный аспекты. *Вестник Челябинского государственного университета. 2011. № 33 (248).Филология. Искусствоведение.* Вып. 60. С. 19–21.

Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : ВЦ “Академія”, 2004. 344 с.

Гончарова Е.С. Магический дискурс как суггестивный тип коммуникации. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание*, no. 2, 2012. С. 167-170.

Карасик В.И. Дискурсология как направление коммуникативной лингвистики. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*, no. 1 (21), 2016. С. 17-34.

Крижанівська Г. Т. Гороскоп у сучасних англомовних жіночих журналах: жанровий підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія».* Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1, березень. С. 229–231.

Кулова Л.З. Особенности речевого воздействия в астрологическом типе дискурса. *Ученые записки Орловского государственного университета*. 2015. №1 (64). С. 159-161
Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
Чернявская Т.В. Дискурсивное пространство англоязычных предрассудков: автореф. дис. на соиск. наук. Степени к филол. наук : 10.03.04 – Германские языки. Волгоград, 2008. 18 с.
Blackmore S., Seebold M. The Effect of Horoscopes on Women's Relationships. *Correlation*. 2001.19 (2), 17-32.
Evans W. Divining the Social Order: Class, Gender and Magazine Astrology Columns. *Journalism and Mass Communication Quarterly*. 1996. 73 (2), 389-400.
Tandoc E. C., Ferrucci P. So Says the Stars: A Textual Analysis of Glamour, Essence and Teen Vogue Horoscopes. *Women's Studies International Forum*. 2014. 45, 34- 41.
Словник української мови. URL: http://sum.in.ua/ (дата звернення 15.10.2021)
Merriam Webster Online Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary (дата звернення 15.10.2021)
Online etymological dictionary. URL: https://www.etymonline.com (дата звернення 15.10.2021)
Online dictionary. URL: http://www.finedictionary.com (дата звернення 15.10.2021)
The free dictionary. URL: https://www.thefreedictionary.com (дата звернення 15.10.2021)

References

Aznacheeva, E.N. (2011). Astrologicheskij diskurs: semioticheskij i kognitivnyj aspekty. Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta. 33 (248).Filologija. Iskusstvovedenie. Vyp. 60, 19–21.
Batsevych, F.S. (2004). Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky. K. : VTs "Akademiia".
Goncharova, E.S. (2012). Magicheskij diskurs kak suggestivnyj tip kommunikacii. Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 2: Jazykoznanie, no. 2, 2012, 167-170.
Karasyk, V.Y. (2016). Dyskursolohyia kak napravlenye kommunykatyvnoi lynhvystyky. *Aktualnye problemy fylolohyy y pedahohycheskoi lynhvystyky,* no. 1 (21), 17-34.
Krizhanivs'ka, G. T. (2018). Goroskop u suchasnih anglomovnih zhinochih zhurnalah: zhanrovij pidhid. Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija»: serija «Filologija». Ostrog : Vid-vo NaUOA, 2018. Vip. 1(69), ch. 1, berezen', 229–231.
Kulova, L.Z. (2015). Osobennosti rechevogo vozdejstvija v astrologicheskom tipe diskursa. Uchenye zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta. №1 (64), 159-161
Martyniuk, A. P. (2011). Slovnyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dyskursyvnoi linhvistyky. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina.
Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. Poltava: Dovkillia-K.
Chernjavskaja, T.V. (2008). Diskursivnoe prostranstvo anglojazychnyh predrassudkov: avtoref. dis. na soisk. nauk. Stepeni k filol. nauk : 10.03.04 – Germanskie jazyki. Volgograd.
Slovnyk ukrajinskoii movy. URL: http://sum.in.ua/
Merriam Webster Online Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary
Online etymological dictionary. URL: https://www.etymonline.com
Online dictionary. URL: http://www.finedictionary.com

Стаття надійшла до редакції 23.09.2021 р.